

JOŽE DEŽMAN, JOŽE HUDALES IN BOŽIDAR JEZERNIK (UR.): Slovensko meščanstvo od vzpona nacije do nacionalizacije (1848–1948); Mohorjeva, Celovec 2008, 238 str.

Projekt o slovenskem meščanstvu od vzpona nacije do nacionalizacije (1848–1948) je nastal v spomin na številne pomembne obletnice, ki smo jih Slovenci obhajali v letu 2008: ob 200-letnici rojstva očeta slovenskega naroda dr. Janeza Bleiweisa (posvečena sta mu bila okrogla miza in zbornik), ob 160-letnici programa Zedinjene Slovenije in 90-letnici nastanka Države Srbov, Hrvatov in Slovencev. V njem je sodelovalo več kot dvajset sodelavcev iz slovenskih muzejev, z ZRC SAZU in s Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Projekt je zajemal razstavo, ki je bila na ogled v Muzeju novejšje zgodovine Slovenije v Ljubljani med predsedovanjem Slovenije Evropski uniji od 27. 2. do 20. 5. 2008, pričujoči zbornik, spletno predstavitev in dokumentarni film *Ljubljana–Buenos Aires–Ljubljana*, ki je bil predvajan tudi na prvem programu slovenske nacionalne televizije.

Vodje projekta dr. Jože Dežman, direktor Muzeja novejšje zgodovine Slovenije, dr. Božidar Jezernik in dr. Jože Hudales, oba z Oddelka za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske univerze v Ljubljani, so si izbrana poglavja iz zgodovine slovenskega meščanstva zamislili po vzoru raziskoval-

nega švedskega modela o stvarnikih omike.¹ Tako so predstavili pregled raziskav in muzejskih projektov o meščanstvu, meščanski pogled na svet, njihove vrednote, vero, politično in gospodarsko vlogo meščanstva, meščanski način bivanja in navede ter izbrane osebnosti in družine.

Zbornik, ki je izšel v drugi polovici leta 2008, je dopolnjen muzejski razstavni katalog z nekaterimi teoretičnimi prispevki in z bogatim slikovnim gradivom o slovenskem meščanstvu. Prispevali so jih Jože Dežman (O rodu in preporodu), Igor Grdina (Meščanstvo in meščani), Božidar Jezernik (Od vzpona nacije do nacionalizacije) in Irena Žmuc (Slovensko meščanstvo ali iskanje žlahtnejših narodnih korenin).

Pri projektu so sodelovali naslednji zgodovinarji in muzealci: Monika Rogelj (prispevek Oče naroda – dr. Janez Bleiweis govori o osrednji osebnosti slovenskega političnega življenja druge polovice 19. stoletja), Irena Žmuc (prispevek Živeti kot Slovenec – Ivan Hribar pa o zavednem Slovincu in izjemnem politiku, liberalnem ljubljanskem županu pred prvo svetovno vojno, v obdobju med obema svetovnima vojnama pa pooblaščenem ministru in poslaniku Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev v Pragi, kraljevem pokrajinskem namestniku za Slovenijo in senatorju Kraljevine Jugoslavije), Iztok Durjava (prispevek Telesna kultura in šport 1863–1941 govori o pojavu telesne kulture na Slovenskem po letu 1860, ki je spremljal demokratizacijo javnega življenja v habsburški monarhiji, kar je pospešilo slovenski nacionalni preporod in organiziranje slovenskega društvenega življenja), Zora Torkar (Življenjski cikel meščanov; s spoznavanjem posameznika in njegovega vedenja ob posameznih prilikah po avtoričinem mnenju lahko razumemo tudi način življenja celotne plasti prebivalstva, kajti v mnogočem so se osebni dejavniki podrejali sodobnim družbenim, verskim in gospodarskim zahtevam določenega sloja), Ana Brodnik (prispevek

Pavel Golia, 1887–1959 iz vojaške zgodovine Slovencev je posvečen nadporočniku in pesniku, svetovljanu iz trdne meščanske družine, od leta 1953 tudi članu SAZU-ja), Ivo Vraničar in Andreja Rihter (Slovensko meščanstvo; Ivo Vraničar iz Muzeja novejšje zgodovine je v sodelovanju z Andrejo Rihter iz Muzeja novejšje zgodovine Celje zbral fotografsko gradivo, ki ga hranijo v omenjenih muzejih in prikazuje meščane, njihovo delovanje, okolje in obnašanje), Mateja Kos (v prispevku Stanovanjska kultura druge polovice 19. in prve tretjine 20. stoletja avtorica osvetljuje stanovanjsko opremo in oblikovanje predmetov uporabne umetnosti, ki odražajo status in družbeni položaj obogatene meščanstva, nosilca ekonomskih, družbenih in družabnih funkcij v drugi polovici 19. stoletja, in temeljijo na značilnostih preteklih velikih umetnostnih slogov družbeno degradiranega plemstva), Janez Cvirn (v prispevku Brez svoje gospode narod ne živi avtor piše o slovenski narodni zavesti med višjimi sloji prebivalstva in načinih, kako se je ta pripadnost izražala v različnih kronovinah na prelomu iz 19. v 20. stoletje. »Slovensko drevo na prelomu stoletja nikakor ni obstajalo le iz korenin, torej kmetov, in košatega listja, inteligence, ampak tudi iz debela in vej, ki so jih predstavljali meščani po premoženju in gospodarsko meščanstvo,« ugotavlja avtor ob koncu članka), Boris Brovinsky (s prispevkom Zgodba o uspehu: Janez Puh, 1862–1914 nas avtor popelje skozi življenjsko pot kmečkega sina iz Slovenskih goric, ki se je kot eden od pionirjev motorne industrije s svojim talentom in pridnostjo uspel uvrstiti med veleindustrialce v nekdanji habsburški monarhiji in ga uvrščamo med našo gospodarsko inteligenco in »pridobljeno« meščanstvo), Martin Grum (Kariera v mestu; na Inštitutu za kulturno zgodovino ZRC SAZU hranijo bogato gradivo za biografske in bibliografske študije Slovencev, med katerimi je avtor izbral 43 Slovencev, ki so v obravnavanem času v mestnem okolju, torej naselju z več kot 2.000 prebivalci in okrajnim sodiščem, uspeli bodisi v nosilnih ali »mestotvornih« neagrarnih dejavnostih, kot so bile trgovina, industrija, šolstvo, uprava in druge,

¹ Jonas Frykman in Orvar Löfgren, *Culture Builders: A Historical Anthropology of Middle-Class Life* (New Brunswick in London: Rutgers University Press, 1987).

bodisi v oskrbnem, danes bi temu rekli infrastrukturnem sektorju, kot na primer na področju komunale, prometa in podobno) in Margarita Marie Dolinar (avtorica prispevka Ljubljana–Buenos Aires–Ljubljana kot potomka lastnikov Dolinarjeve pekarnice na Poljanski cesti v Ljubljani, ki je delovala od leta 1924 do zaplembe leta 1945, opozarja na usode meščanskih podjetniških družin po prevzemu komunistične oblasti in posledice nacionalizacije gospodarskega premoženja).

Pri projektu so poleg zgodovinarjev in muzealcev sodelovali tudi nekateri etnologi in kulturni antropologi: Jože Hudales, Ambrož Kvartič, Tanja Tomažič, Saša Starec, Mojca Ferle in Tita Porenta. Iz zbornika ne veje akademsko razlikovanje med pristopoma obeh humanističnih ved, ampak se tudi prispevki etnologov s svojimi temami vklaplajo v poskus prikaza slovenskih meščanov v njihovi »zlati dobi« kot celote.

Dr. Jože Hudales je v uvodu svojega prispevka v zborniku na kratko povzel dosedanje raziskovalno boro slovenskega meščanstva, ki naj bi jo spodbudili avstrijski zgodovinarji,² in nove raziskovalne usmeritve, ki so se pri nas pojavile po letu 1991, ko so »padli tudi nekateri ideološki razlogi«, zaradi katerih raziskovanje meščanstva kot družbenega razreda ni bilo zaželeno. Gre za sicer številne prispevke izpod peres etnologov Damjana J. Ovsca, Borisa Kuharja, Marjance Klobčar, Boruta Brumna, Mojce Ferle, Tanje Roženbergar Šega, Rolande Fugger Germačnik, Vladimirja Šlibarja in Jerneje Ferlež, ter številnih zgodovinarjev: Igorja Grdine, Janeza Cvirna, Andreja Studna, Zore Torkar, Marjane Žibert in drugih.

Teme, ki so jih za razstavo in zbornik prispevali etnologi, so se tokrat dotikale olike meščana (Olikan meščan – olikan Slovenec; Jože Hudales na podlagi analize bon-tonov kot »kažipotov na polji olike in uljudnosti«, ki se začno po prvem *Olikanem Slovincu* Ivana Vesela iz leta 1868 precej uporabljati v zelo širokem krogu bralcev, razglablja o meščanskem pogledu na svet, odnosu do drugih družbenih slojev, krščanskem etosu in posebej o tem, kakšno vlogo imajo v meščanski kulturi ženske in otroci), lika meščana, malomeščana in izobraženstva v leposlovnih delih (Slovensko meščanstvo, malomeščanstvo in izobra-

ženstvo v leposlovnih delih; za raziskovanje slovenskega meščanstva je ob primerni uporabi precej pomemben in koristen sekundarni vir, ki ga uporablja vse več piscev strokovnih prispevkov, tudi leposlovje, ki lahko dopolnjuje že znane ali manjkajoče podatke na primer o meščanskem okolju in oznakah meščana, njegovi politični angažiranosti, narodni zavesti in konfliktnih z družbenimi avtoritetami ter kritiki oziroma satiri meščanstva, ki jih je kot primer izbral Ambrož Kvartič), oblačil in vloge »nošec« med slovenskim meščanstvom (Oblačila, »noša« in slovensko meščanstvo; oblačilna kultura kot zunanji atribut družbenega sloja je bila za meščane v vseh obdobjih precej pomemben kulturni izraz, »ostala je in bila je kot ustvarjena za uveljavljanje hierarhične delitve med posameznimi socialnimi sloji«, pravi Tanja Tomažič v uvodu prispevka, v katerem analizira tudi vlogo »slovenske narodne noše«, ki pa je imela drugačno vlogo kot vsakdanja in praznična oblačila), spominskih knjig (O spominu s podpisom; med drobce družbene kulture meščanov so spadale tudi spominske knjige, v katere so zlasti mladi meščani med šolanjem in prvimi vstopi v zunajdružinsko družabno življenje skušali ujeti trenutke svoje mladosti in pridobivanja življenjskih izkušenj, starejši pa so vanje zapisovali »zlate« nauke o tem, kako premagati mladostne zablode, kar je razvidno tudi iz nekaterih citatov, ki jih je zbrala avtorica prispevka), sveta gospodinje (Ženski svet: ženske, meščanska kuhinja in gospodinstvo; o precej pomembni in vsestranski vlogi žensk v načinu življenja meščanov, v katerem so se moški lahko udeleževali v javnem življenju tudi zaradi urejenega gospodinstva, govori prispevek Saše Starec, v katerem avtorica spregovori o načelih v meščanski prehrani) in nekaterih podjetnikov, kot sta bila trgovec s čevlji in industrialec Peter Kozina (»Če se bom odločil graditi, potem bom gradil najmoderneje!«, v prispevku Tita Porenta poudarja zlasti tiste meščanske vedenjske vzorce, ki jih je Peter Kozina na svoji življenjski poti iz kmečkega okolja spoznaval med meščani in prevzemal kot način vedenja v svojem poslovnem in zasebnem življenju) ter magister farmacije Leo Bahovec (Kralj čajev kaznovan za svojo podjetnost: Leo Bahovec, 1896–1972; še eno podjetniško zgodbo, tokrat s področja farmacije, ki se je žalostno končala s sodnim procesom, zasmehovanjem, odvzemom prostosti s prisilnim delom, izgubo političnih pravic

in zaplembo vsega premoženja med komunistično oblastjo po drugi svetovni vojni, je predstavila Mojca Ferle iz Mestnega muzeja Ljubljana).

V zborniku *Slovensko meščanstvo* je zbrana precej gradiva o nekdanji domači družbeni eliti. Številni prispevki bodisi s teoretičnega bodisi z aplikativnega zornega kota podajajo posamezne informacije, vrednost zbornika pa je zlasti v objavi bogatega slikovnega gradiva. Kljub naštetemu še vedno nastaja vtis, da smo brez skupnega načrta, po katerem naj bi raziskovanje in predstavljanje potekalo bolj sistematično in v dialogu s civilno družbo. Zanimivi so bili namreč odmevi o razstavi v slovenskem časopisju,³ v katerih že nekaj let spremljamo zlasti občinske pobude o »oživljanju starih mestnih jeder«, na turističnih prireditvah v podeželskem urbanem prostoru pa še vedno spremljamo prireditve iz nekdanjega kmečkega ali plemiškega življenja,⁵ manj pa iz meščanskega. Skratka: z dediščino meščanstva se bodo morali začeti strokovno ukvarjati tudi drugi strokovnjaki, o čemer smo delno že razmišljali etnologi v zborniku o medkulturnem dialogu našega glavnega mesta,⁶ ki je pred kratkim izšel, svoja razmišljanja pa bomo nadaljevali konec leta 2009 na simpoziju *Živeti z dediščino*.

3 Jana Valenčič v *Sobotni prilogi Dela* 15. novembra 2008 v prispevku o slovenskih meščankah Podjetja, planine in porcelan (pa še kakšna knjiga) razmišlja celo o muzeju, ki bi bil posvečen meščanstvu in v katerega bi lahko vključili tudi zasebne zbirke.

4 Npr. projekt petih starih mestnih jeder na Gorenjskem Sejem bil je živ, o regeneraciji mest, ki sodelujejo z norveškim finančnim mehanizmom in regionalnimi razvojnimi agencijami.

5 Npr. pustni prevodi.

6 Breda Čebulj Sajko (ur.), *Etnologija in regije. Ljubljana. Urbana etnologija in identitete Ljubljane: zbornik znanstvenih in strokovnih razprav* (Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2008; Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva; 42); Breda Čebulj Sajko (ur.), *Etnologija in regije. Ljubljana. Prestolnica v medkulturnem dialogu in filmskih podobah: zbornik znanstvenih in strokovnih razprav* (Ljubljana: Slovensko etnološko društvo, 2009; Knjižnica Glasnika Slovenskega etnološkega društva; 43).

2 Ernst Bruckmüller, Nove raziskave zgodovine avstrijskega meščanstva. *Zgodovinski časopis* 45(3) (1991), 369–391.